

ŽELJKO TOMIČIĆ

SVETOJANJ – KASNOANTIČKA UTVRDA KRAJ STARE NOVALJE NA OTOKU PAGU

UDK 904:725.94(497.5)"653"

Izvorni znanstveni rad
Original Scientific Paper

Primljeno: 14. 2. 1996.
Received:

Dr. Željko Tomičić
HR — 10000 Zagreb
Institut za arheologiju
Ulica grada Vukovara 68

Autor donosi prikaz utvrde otkrivene na poluotočiću Svetojanj na sjeveru otoka Paga. Analiza otkrivene arhitekture uvrstila je utvrđenu aglomeraciju u sustav vojnog graditeljstva nastalog sredinom 6. st. Tragovi Justinijanove epohe dokazani su diljem istočnojadranskog priobalja i otočja. Hagionim Svetđjanj uvjerava autora u rane romansko-slavenske dodire koji su doveli i do vjerojatnog prestanka korištenja kasnoantičke utvrde.

Na stjenovitom, burama izbrazdanom sjeverozapadnom obalnom rubu otoka Paga, u blizini Zalog rta na sjeveru staronovaljske Zaglave, omeđen s istoka i zapada morskim dragama što su se dublje usjekle u vjetrovima ogoljeli trup otoka, smjestio se poluotočić Svetojanj (sl. 1). Iz kamenitog trupa poluotočića na njegovoj sjevernoj strani strši slikovita konična stijena odrezana vrha koja ga nadvisuje pedesetak metara. Strmu i od sjevernih vjetrova ponešto zaštićeniju južnu padinu i konični vrh poluotočića prekrivaju ostaci nekadašnje živahne graditeljske djelatnosti u krševitoj zabiti sjeverne obale otoka Paga.

Od slikovite Stare Novalje, smještene južnije u zaštićenoj istoimenoj uvali, Svetojanj je udaljen 3 km. Uslijed izrazito krševitog krajobraza kopnena je prometna povezanost sa Svetojanjem svedena na poneki teško prohodan puteljak. Kopnenu prometnu izdvojenost tog nalazišta nadoknađuje dobra povezanost morskim putovima. Uvale Veli Svetojanj i Mali Svetojanj upućuju na postojanje sigurnijih sidrišta i zakloništa. Ove uvale mogle su pomorce štititi isključivo od južnih vjetrova, dok je u vrijeme bure, koja je posebice snažno izražena u Velebitskom i Paškom kanalu, sigurnost sidrišta osiguravala isključivo duboka uvala Stare Novalje (sl. 2).

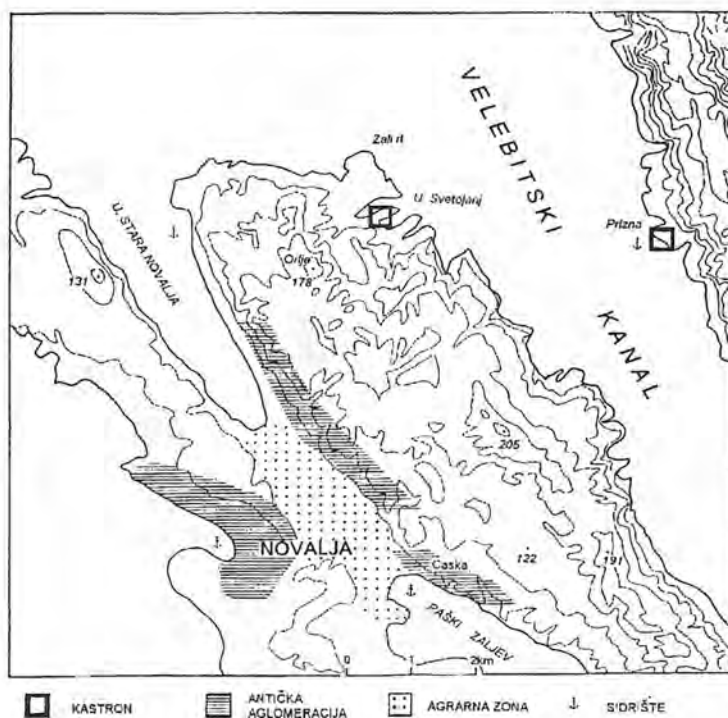

Sl. 1. Pogled s juga na poluotočić Svetojanj na otoku Pagu (snimio: Ž. Tomičić). – Abb. 1. Die Südansicht der kleinen Halbinsel Svetojanj auf der Insel Pag (Photo: Ž. Tomičić).

Strma konična stijena nadmorske visine 50,5 m ističe se nad poluotočićem koji je na jugozapadnoj krševitoj zaravnjenoj strani visine samo 7,9 m (sl. 3). Duljina poluotočića u smjeru sjeveroistok-jugozapad iznosi 300 m, a širina u smjeru sjeverozapad-jugoistok 100 m, tako da njegova površina iznosi oko 3,6 ha. Svekolika površina poluotočića prekrivena je tragovima guste arhitekture. Ostaci zidova primjetni su i na jugoistočnoj padini i uz koničnu stijenu, odnosno na njezinom otesanom ravnom vrhu (sl. 4). Tragovi jasne čovjekove djelatnosti u prostoru dali su poluotočiću slikoviti naziv Svetojanj, odnosno Sutojanj, koji je trajno obilježio ovaj pusti djelić otoka Paga. Taj naziv upućuje na postojanje odgovarajućeg crkvenog zdanja.

Okolicu Svetojanja obilazio je odlični poznavatelj prapovijesnog razdoblja Šime Batović. Nešto južnije od poluotočića dokazao je na položaju Gradina postojanje liburnskog utvrdenog naselja.¹ Pogodna sidrišta u blizini naselja gradinskog tipa vjerojatno su i u starije željezno doba, u vrijeme talasokracije Liburna, bila vrednovana i predstavljala izlaz u Velebitski kanal.

¹ BATOVIĆ 1973, 41.

Sl. 2. Zemljovid sjeverozapadnog dijela otoka Paga s položajem poluotočiča Svetojanj i odnosom prema antičkim aglomeracijama u zoni Novalje, Stare Novalje i Časka. Mjerilo: 1:100.000 (crtež: V. Žinić-Justić, d.i.a.). – Abb. 2. Die Landkarte des nordwestlichen Teils der Insel Pag mit der Position der Halbinsel Svetojanj und Entfernungen zu den antiken Agglomerationen in Zonen von Novalja, Stara Novalja und Časka. Maßstab: 1:100.000 (Zeichnung: V. Žinić-Justić, d.i.a.).

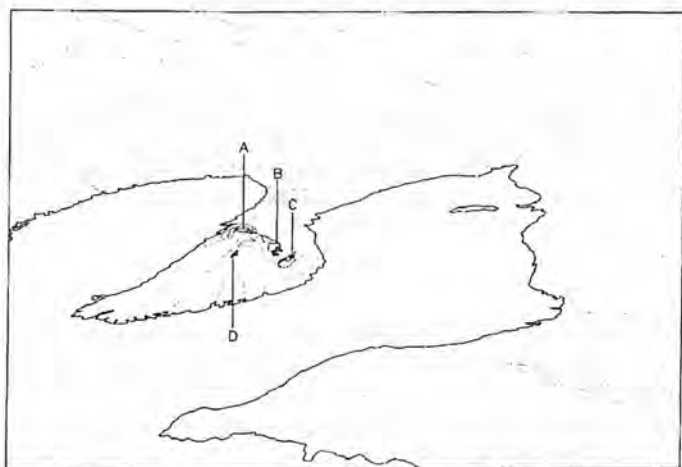
Među malobrojnim namjernicima koji su obišli ovaj kutak otoka, Ante Šonje je prvi na goljoj litici polotočiča Svetojanja prepoznao antičku utvrdu za nadzor i obranu uskog kanala između Paga i Velebita.² Interes učenih Novaljana bio je usmjeren i prema tumačenju mogućeg izvorišta naziva Svetojanj. U tom je pravcu bitan iskorak učinio Josip Kunkera koji je u nazivu Svetojanj naslutio uspomenu na crkvicu Sv. Agneze.³ U novije vrijeme se na to zanim-

² ŠONJE 1975, 286.

³ KUNKERA 1976, 115-119; KUNKERA 1977, 46.

Sl. 3. Zemljovid poluotočica Svetojanj s položajem kasnoantičke arhitekture. Mjerilo: 1:5000 (crtež: V. Žimić-Justić, d.i.a.). – Abb. 3. Die Landkarte der Halbinsel Svetojanj mit der Position der spätantiken Architektur. Maßstab: 1:5000 (Zeichnung: V. Žimić-Justić, d.i.a.).

Sl. 4. Pogled od sjevera na poluotočić Svetojanj i položaje vidljivih detalja arhitekture (crtež prema zračnom snimku: V. Žimić-Justić, d.i.a.). – Abb. 4. Die Nordansicht der Halbinsel Svetojanj und der Positionen von sichtbaren Architekturdetails (Zeichnung nach dem Luftbild: V. Žimić-Justić, d.i.a.).

Sl. 5. Pogled s juga na koničnu stijenu poluotočiča Svetojanj i tragove kasnoantičke arhitekture (snimio: Ž. Tomičić). – Abb. 5. Die Südansicht der konischen Felsen der Halbinsel Svetojanj und der Überresten der spätantiken Architektur (Photo: Ž. Tomičić).

ljivo arheološko nalazište osvrnuo, u veoma sažetom obliku, vrstan poznavatelj prošlosti otoka Paga, Aleksij Škunca. U ostacima antičke utvrde na pustom kamenjaru Rta Svetojanj naslutio je djelić sustava zaštite Justinijanova plovnog puta uz ovaj dio jadranske obale.⁴ Nešto podrobnije se na to zanimljivo nalazište osvrnuo pisac ovih redaka. Obilazeći primjere kasnoantičkog obrambenog graditeljstva na otoku Pagu i u Velebitskom podgorju, prepoznao je u Svetojanju detalj složenog sustava obrane iz vremena prve vladavine Bizanta na Jadranu.⁵

Svetojanj je spomenički sklop neobične i neponovljive ljepote divljine krša i osebnog izgleda. Zbijena arhitektonska jezgra oblikovana je oko litice koja je pružala prirodnu zaštitu.⁶ Tragovi zidova objekata prilagođenih reljefu

⁴ ŠKUNCA 1988, 27.

⁵ TOMIČIĆ 1990, 144-146. Prigodom arheoloških rekognosciranja Velebitskog podgorja i otoka Paga, autor ovih redaka je, tijekom 1989. i 1990. godine, obavio podrobniji uvid u nalazišta: Modrić draga, Sv. Trojstvo kod Šibuljina, Prizna, Svetojanj i Sv. Juraj iznad grada Paga.

⁶ Tijekom obilazaka poluotočiča Svetojanj 1989. godine obavljena su uobičajena fotografska snimanja spomeničkog sklopa, registrirani važni detalji u svezi s arhitekturom i prikupljeni malobrojni ulomci keramike istočnomediterranskog obilježja. Zasad još nije arhitektonski i geodetski snimljen kasnoantički sklop Svetojanj. Terenski opis rezultat je autopsije nalazišta.

moгу se slijediti od ravno otesanog vrha stijene na kojoj je dokazan položaj sakralnog zdanja, preko njezine jugozapadne i južne padine do blagog zaravnjenja poluotočiča (sl. 5). Utvrda ima višekutan tlocrt. Unutar nje prevladavaju ostaci velikog višekatnog zapadnog obrambenog objekta, pa potom pravokutnog zdanja za pohranu vode (cisterna) na južnoj strani (sl. 6). Nizovi objekata okupljenih oko pećine u središtu raspoređeni su terasasto i popunjavaju svaki djelić korisna prostora sve do ostataka snažnog poligonalnog bedema utvrde na njezinoj južnoj strani. Pojas snažna bedema širine oko 2 m doslovce presijeca najuži dio poluotočiča Svetojanj (sl. 7). Na južnoj strani bedema na mjestu njegova loma i prilagođavanja reljefu poluotočiča primjećuje se kontrafor koji osigurava osjetljivo mjesto obrane. Na unutrašnju sjevernu stranu bedema naslanjaju se nizovi temeljnih zidova, vrlo vjerojatno od objekata četvrtastog tlocrta, koji su služili kao nastambe. Ispred bedema utvrde s njegove južne strane, na najužem dijelu poluotočiča Svetojanja primjećuje se veliko kamenje, svjesno raspoređeno u nizu od istoka prema zapadu. Ta prepreka tvori dopunu obrane utvrde na najslabije branjenoj strani. Vjerojatno je riječ o tzv. *protheizma*, pojavi uobičajenoj u vojnom graditeljstvu kasne antike.

Kroz zbijen arhitektonski sklop Svetojanja provlači se od juga prema sjeveru uzani puteljak koji dosiže, veoma strmim i u stijenu uklesanim stepenicama, vrh utvrde (sl. 8). Na vrhu se u goleti krša jedva razabiru obrisi omanje crkvice pravokutnoga tlocrta, usmjerenoga u pravcu istok-zapad. Vrh je svjesno otesan i ravan. Na njemu nekoć podignuta crkvice u potpunosti je nestala uslijed razornoga djelovanja sjevernih vjetrova, kao i postupnoga raspadanja ziđa.

Nameće se potreba određivanja vremenskog okvira unutar kojeg je nastao spomenički sklop Svetojanj na otoku Pagu, kao i mogućeg karaktera nalazišta. Terenski obilazak arheološke zone Svetojanja potvrdio je prijašnje pretpostavke o postojanju kasnoantičke utvrde nastale radi zaštite pomorskih prometnih pravaca koji su dodirivali pojedine točke otoka Paga ili su pak prolazili pokraj njega.

Arheološkim pregledom dokazano je postojanje zbijene strukture utvrđenog naselja, jasno oblikovanog unutarnjeg ustroja s nizom objekata okupljenih oko središnjeg sadržaja, sakralnog objekta na vrhu stijene konična izgleda. Jezgra naselja opasana je većim dijelom jakim bedemom s kontraforima, a djelomično su iskorištene i prirodne pogodnosti - nepristupačnost zemljišta i zaštićenost morem. Postojanje veće cisterne za vodu upućuje na nazočnost odgovarajuće skupine ljudi koja je obnašala dužnosti unutar utvrde. Riječ je, dakako, o posadnoj postrojbi (grč. *akritai*), koja je poput rimskih graničnih postrojbi (*limitanei*) obavljala teške zadatke u surovom prirodnom okruženju. Posada kastrona bila je vjerojatno upućena na stalno opskrbljivanje vodom i hranom morskim putem. Određene ograničene izvore hrane pružao

Sl. 6. Pogled na veliki višekatni zapadni objekt i cisternu kasnoantičke utvrde na poluo-
točiču Svetojanj (snimio: Ž. Tomičić). – Abb. 6. Die Ansicht des großen mehrstöckigen
Objektes im Westen und der Zisterne der spätantiken Befestigung auf der Halbinsel Svetojanj
(Photo: Ž. Tomičić).

je ribolov i uzgoj stoke sitnog zuba, osobito ovaca. Pričuva vode dopunjavala se, izvan ljetnih mjeseci, čestim oborinama. Niz objekata četvrtastoga tlocrta naslonjenih na pojas bedema dokazuje postojanje potreba za duljim boravkom ljudi. Tragovi arhitekture, osobito cisterne za pohranu vode, pokazuju tehniku zidanja nalik ribljoj kosti, primjerenu kasnoj antici (sl. 9). Obilno korištenje veziva i lomljenoga kamena vapnenca, kao i rijetki tragovi ulomaka keramike istočnomediterranskog obilježja, upućuju na vrijeme postanka tog jedinstvenog spomeničkog kompleksa nedaleko Stare Novalje na otoku Pagu (sl. 2). Na vrijeme kasne antike upućuje i postojanje istaknute duhovne vertikale u središtu utvrđenog naselja.

U slučaju Svetojanja riječ je o utvrdi primjerenoj vremenu prvog organiziranog nastupa Istočnog Rimskog Carstva duž istočnojadranskog priobalja i otočja. To je vremenski horizont sredine 6. st. koji se pouzdano dovodi u svezu s rekonkvistom cara Justinijana I. (527.-565.) i ratovanjem protiv Istočnih Gota.

Sl. 7. Ostaci jugoistočne sekcije bedema kasnoantičke utvrde Svetojanj (snimio: Ž. Tomičić).
– Abb. 7. Die Überreste der südöstlichen Mauersektion innerhalb der spätantiken Befestigung Svetojanj (Photo: Ž. Tomičić).

Na temelju brojnih istovrsnosti, otkrivenih uz istočnu obalu Jadrana, od Albanije na jugu do Istre na krajnjem sjeveru Hrvatske, valja utvrdu na poluo-točiću Svetojanj promatrati u povezanosti s onodobnim ustrojem zaštite oslobođenog prostora i njegovoga ponovnoga, doduše kratkotrajnoga, priključenja obnovljenoj ekumeni Rimskoga Carstva. Taj se slijed odvijao tijekom Justinijanove epohe i danas je dosta dobro poznat. Posebno se to odnosi na horizont vojnog graditeljstva koji je dokazan diljem istočnojadranskog priobalja Hrvatske na nizu znakovitih primjera. Sjeverni dio Hrvatskog primorja pruža u tom smislu brojne lijepe primjere gradnje kasnoantičkih utvrda, tzv. kastra (*kastron*) ili frurija (*frurion*). Te su utvrde nastale pretežito tijekom istočnogotsko-bizantskog rata, odnosno prve vladavine Bizanta na Jadranu za cara Justinijana I.

U neposrednoj blizini kastrona Svetojanj na otoku Pagu dokazano je postojanje oveće utvrde istog vremena na položaju starohrvatske crkvice Sv. Jurja

iznad grada Paga.⁷ Nasuprot Svetojanju na obalnom rubu Velebitskog podgorja dokazano je postojanje kasnoantičkih utvrda na položajima Gradina kod Prizne, Sv. Trojica kraj Tribunja, Šibuljina zapadno od Starigrada i u Modrić dragi u blizini Masliničkog ždrila.⁸ Na otoku Rabu dokazano je također postojanje kasnoantičkog utvrđenog spomeničkog sklopa na položaju Sv. Damjan kraj Barbata,⁹ kao i sličnoga na Rtu Kaštelina kraj Kampora.¹⁰

Temeljno obilježje navedenih srodnih primjera kasnoantičkog vojnog graditeljstva jest odabir prirodno zaštićenih položaja s kojih se osigurava odličan pregled nad pripadajućim akvatorijem. Između kakra uspostavlja se vizualni odnos toliko važan u sigurnom odvijanju plovidbe. U Justinijanovo vrijeme snažno izraženu profanu vojnu gradnju prati i sakralno graditeljstvo. Navedeni primjeri kasnoantičkih utvrda, s iznimkom kakra u Prizni i Modrić dragi, unutar perimetra bedema imaju podignutu crkvu. Ta je istaknuta točka mogla služiti i kao pouzdani orijentir onodobnim pomorcima.

Bitan zajednički činitelj vojnog graditeljstva jest i pojava objekata četvrtastog tlocrta raspoređenih u pravilu s unutrašnje strane bedema. Riječ je o objektima koji imaju jednu prostoriju prekrivenu crepovima.

Na posebno osjetljivim lomovima bedema koji vješto slijede slojnice i prilagođuju se zemljištu česta su pojava snažni kontrafori. Ponekad se ispred pojasa bedema i usporedno s njim, na određenoj udaljenosti, nalazi umjetna prepreka. Katkada je to vješto nasuti pojas velikog kamenja, dok se susreću i primjeri kamenom zidanih prepreka u pretpolju utvrde. Ta je pojava poznata pod nazivom *protheisma*. Lijep primjer pružaju utvrde Gradina na Žirju,¹¹ odnosno Qafa u Albaniji.¹²

Unutar kasnoantičkih utvrda Justinijanove epohe susreću se manje ili veće cisterne za pohranu vode.

Srodna je i tehnika zidanja pri čemu se koristi kamen lomljenac, te bogato vezivo. Zidovi se u pravilu grade u pravilnim pojasevima do izravnavanja, tako da se s unutrašnje njihove strane primjećuju rube od pomoćne drvene skele.

Unutar navedenih kasnoantičkih utvrda zasad nisu obavljena nužno potrebna terenska arheološka istraživanja. Obilasci i pregledi utvrda uz uobičajeno dokumentiranje dali su vrlo često i ulomke keramike. Pretežito se radi o komadićima keramike istočno-mediteranskog obilježja. Među oblicima posuda prevladavaju terine, *pithoi*, *dinoi*, dok su amfore i vrčevi nešto rjeđi.

⁷ TOMIČIĆ 1989, 28-31; TOMIČIĆ 1990, 30-32.

⁸ TOMIČIĆ 1990, 141 i d.

⁹ DOMIJAN 1992, 325 i d.

¹⁰ BRUSIĆ 1989, 112; TOMIČIĆ 1990, 32-34.

¹¹ GUNJAČA 1986, 158.

¹² CEROVA 1987, 163-164, 175.

Dosad obavljeni obilasci, pridonijeti dokazi i usporedbe spomeničkog sklopa na poluotočju Svetojanj ne ostavljaju prostora sumnji u postojanje utvrde koja je štitila interese najveće pomorske sile kasne antike — Istočnog Rimskog Carstva, odnosno ranobizantske Justinijanove epohe. Riječ je, daka-ko, o važnoj utvrđenoj postaji u sustavu osiguranja pomorskog pravca. Ishodište toga pomorskoga puta bilo je na istočnoj jadranskoj obali u Albaniji, točnije u Draču (ant. *Dyrrhachium*, *Epidamnos*).¹³ Razvedena istočna obala Jadrana pružala je brojne pogodne položaje za osiguranje prometnog pravca i uspostavu pomorskog limesa.¹⁴ Unutar toga pomorskoga obrambenoga su-stava zapažena je hijerarhija utvrda.¹⁵

Utvrda na položaju Svetojanj imala je istaknutu ulogu zaštite pomorskoga prometa u Velebitskom i Paškom kanalu. Zajedno s nizom utvrđenih postaja na susjednoj obali Velebitskog podgorja — u Prizni i okolici Starigrada - osi-

Sl. 8. Ostaci stepenica unutar sklopa arhitekture kasnoantičke utvrde Svetojanj (snimio: Ž. Tomičić). – Abb. 8. Die Treppenüberreste innerhalb der spätantiken Befestigung Svetojanj (Photo: Ž. Tomičić).

¹³ ŠUFFLAY 1925, 7; GOLDSTEIN 1992, 34.

¹⁴ RAPANIĆ 1987, 57 i d.

¹⁵ SUIĆ 1976, 235, 238; GUNJAČA 1986a, 124 i d.; BADURINA 1992, 7-9.

Sl. 9. Ostaci kasnoantičke cisterne na južnoj padini utvrde Svetojanj (snimio: Ž. Tomičič).
 – Abb. 9. Die Überreste der spätantiken Zisterne am Südhang der Befestigung Svetojanj
 (Photo: Ž. Tomičič).

guravala je pouzdan i nesmetan promet.

Kastron Svetojanj obnašao je jamačno i ulogu zaštitnika velike antičke aglomeracije koja se oblikovala potpuno na autoktonoj liburnskoj podlozi u njegovoj neposrednoj blizini. Smješten na sjevernom rubu otoka Paga, kastron Svetojanj štitio je morski prilaz otoku, kao i antičkom naselju raspoređenom unutar prostora što ga dotiču uvala Stare Novalje, luka Novalje i uvala Caska na zapadu dubokoga Paškoga zaljeva (sl. 2). Koristeći plodnost Novaljskog polja, blizinu izvora vode, zaštićena sidrišta, dobru ispašu za stoku sitnoga zuba, maslinjake i bogatstva mora, sol i ribu, oblikovala se važna aglomeracija. To naselje ili skupina naselja oko Caske (ant. *Cissa*) i Novalje (ant. *Navalia*) bili su svakako preferirani i tijekom Justinijanove epohe, pa je u tom kontekstu jasno i značenje kastrona Svetojanj.

Nakon uspješnoga okončanja istočnogotsko-bizantskoga rata (534.-552.) u Dalmaciji, impozantni sustav utvrda iz vremena prve vladavine Bizanta na Jadranu obnaša postupno drugačiju ulogu. Važnost dobivaju kastro usmjerena prema novim opasnostima sa sjevera — Avarima i Slavenima, kao i sjevernije od prostora koji promatramo — Langobardima. Utvrda u Svetojanju je zacijelo zadržala ulogu i tijekom čitave Justinijanove epohe koja obuhvaća

i vrijeme vladavine careva Justina II. (565.-578.), odnosno Tiberija (578.-582.) i Maurikija (582.-602.).

O mogućem vremenu postanka utvrđenog kompleksa Svetojanj možemo pouzdanije govoriti na temelju jasnih tvornih pokretnih i nepokretnih arheoloških nalaza. S druge je strane teško dokazati točan trenutak prekida života u njemu. Naslućujemo da se svršetak, odnosno prestanak obitavanja i korištenja kastrona Svetojanj može dovesti u logičnu svezu upravo s dolaskom Slavena na ove prostore početkom 7. st. Vrednovanjem numizmatičkih nalaza Justinijanove epohe, otkrivenih diljem istočnojadranskog priobalja, pa i u neposrednoj blizini Svetojanja,¹⁶ dokazano je kako se gospodarski život na promatranom prostoru gasio skoro podjednakim ritmom s približavanjem svršetka 6. st.¹⁷ Nazočnost Avara, Slavena i Langobarda na istočnojadranskom proćelju i u njegovu zaleđu svakako je igrala važnu ulogu. Usporedno s tom činjenicom obalni su rub i otoke stalno zapljuskivali i valovi pokreta izbjeglica iz unutrašnjosti,¹⁸ kao i učestale pošasti, poput kuge.¹⁹

O prestanku tvornoga života na utvrđenom poluotočiću i nastavljanju čuvanja uspomene na važan duhovni sadržaj unutar kastrona svjedoči hagianim Svetojanj ili Sutojanj. Toponim Sutojanj je upisan na zemljovidima Paga, kao i na tematskoj karti otoka s ucrtanim položajima hagianima tvorenih pridjevom santu, koje donosi P. Šimunović.²⁰ Premda za Svetojanj donosi ucrtan položaj hagianima, Šimunović ne iznosi tumačenje istoga. Takve toponime s hrvatskim refleksom dalmatinskom santu suvremena hrvatska toponomastika registrirala je na istočnojadranskom priobalju i otočju u više primjera.²¹ Ti hagianimi kriju trajnu uspomenu na prve romansko-hrvatske jezične dodire.²² Na tu je pojavu, osvrćući se na Svetojanj ili Sutojanj, prije već upozorio i J. Kunkera. Pretpostavio je postojanje malenog oratorija ili crkvice koju su, po njegovu uvjerenju, zatekli Hrvati i njezino ime *Sancta Agnes* pretočili u svoj jezik Svetojanj.²³ Riječ je, dakle, o hagianimu Sv. Agneza (lat. *Agnes*, hrv. Janja), točnije rečeno, o crkvi posvećenoj Kristovoj zaručnici. Osim mača ili plamena kao znakova mučeništva, glavna oznaka sv. Agneze je janje, simbol čistoće. Otuda i u nas udomaćeni pučki naziv Janja.

¹⁶ DUKAT - MIRNIK - NERALIĆ 1984, 48, 49, 51.

¹⁷ GOLDSTEIN 1992, 63.

¹⁸ RAPANIĆ 1987, 57-58.

¹⁹ GOLDSTEIN 1992, 66.

²⁰ ŠIMUNOVIĆ 1988, sl. 11, sl. 21.

²¹ ŠIMUNOVIĆ 1988, 137, 141.

²² ŠIMUNOVIĆ 1988, 137.

²³ KUNKERA 1976, 115-119; KUNKERA 1977, 46.

Na našoj obali Jadrana, u Poreštini, točnije u Muntajani, susrećemo se s bazilikom posvećenom također sv. Agnezi.²⁴ Ta se troapsidalna crkva datira u 6. st., odnosno u ranobizantsko Justinijanovo razdoblje.²⁵

O naseljavanju Slavena, točnije Hrvata, na otoku Pagu svjedoče, uz tvarna arheološka svjedočanstva našeg ranog srednjovjekovlja, primjerice groblja 8. i početka 9. st., raspoređena oko zaljeva Dinjiška i zaljeva Stare Poveljane,²⁶ te pojava ranog pohrvaćivanja paške predijalne toponimije iz rimskog vremena. Taj jasan trag snažnog asimilacijskog procesa²⁷ potvrđuje i rane romanско-slavenske dodire, prepoznate i na primjeru prežitka uspomene na crkveno zdanje unutar kasnoantičke utvrde Svetojanj. Ti dodiri postupno su, ali trajno, promijenili kulturni krajobraz i obilježili toponimiju otoka Paga.

²⁴ ŠONJE 1981, 43, sl. 40.

²⁵ ŠONJE 1981, 43, b. 93.

²⁶ BELOŠEVIĆ 1980, 60, sl. 4.

²⁷ ŠIMUNOVIĆ 1988, 141.

LITERATURA

- BADURINA 1992 A. Badurina, Bizantski plovni put po vanjskom rubu sjevernih jadranskih otoka, Radovi Instituta za povijest umjetnosti, 16, 7-9 (Zagreb).
- BATOVIĆ 1973 Š. Batović, Prapovijesni ostaci na zadarskom otočju, Diadora, 6, 5-153.
- BELOŠEVIĆ 1980 J. Belošević, Materijalna kultura Hrvata od VII. do IX. stoljeća (Zagreb).
- BRUSIĆ 1988 Z. Brusić, Kasnoantička utvrđenja na otocima Rabu i Krku, IzdHAD, 13, 111-119.
- CEROVA 1987 Y. Cerova, Keshjtjella e Qafes ne Krahinen e Suloves. La forteresse de Qafa dans la region de Sulova, Iliria, 2, 155-185 (Tirana).
- DOMIJAN 1992 M. Domijan, Ostaci utvrde Sv. Damjana u Barbatu na otoku Rabu, Diadora, 14, 335-344.
- DUKAT — MIRNIK —
NERALIĆ 1984 Z. Dukat, I. Mirnik, J. Neralić, Numizmatičke vijesti iz Senja i okolice, II., Senjski zbornik, 10-11, 41-57 (Senj).
- GOLDSTEIN 1992 I. Goldstein, Bizant na Jadranu. Bizant na Jadranu od Justinijana I. do Bazilija I. (Zagreb).
- GUNJAČA 1986 Z. Gunjača, Kasnoantička fortifikacijska arhitektura na istočnojadranskom priobalju i otocima, Materijali, 22, 124-136 (Novi Sad).
- GUNJAČA 1986a Z. Gunjača, Otok Žirje/Gradina kasnoantička utvrda, AP, 26, 158.
- KUNKERA 1976 I. Kunkera, Novaljske plaže (Novalja).
- KUNKERA 1977 I. Kunkera, Novaljska biskupija na otoku Pagu od 4. do 7. vijeka, Stomorica — 2, 43, 46; karta II; 51, 52 (Novalja).
- RAPANIĆ 1987 Ž. Rapanić, Predromaničko doba u Dalmaciji (Split).
- SUIĆ 1976 M. Suić, Antički grad na istočnom Jadranu (Zagreb).
- ŠUFFLAY 1925 M. Šufflay, Srbi i Arbanasi (Beograd).
- ŠIMUNOVIĆ 1988 P. Šimunović, Toponimijska svjedočanstva o ranoj hrvatskoj prisutnosti na Krku, Rabu i Pagu, IzdHAD, 13, 135-144.
- ŠONJE 1975 A. Šonje, Ostaci antičkih utvrda u Kvarnerskom i podvelebitskom području, Pomorski zbornik, 13, 275-290 (Rijeka).
- ŠONJE 1981 A. Šonje, Kasnoantički spomenici na otoku Pagu, Peristil, 24, 12-29 (Zagreb).
- ŠKUNCA 1988 A. Škunca, Pregled antike otoka Paga, IzdHAD, 13, 23-28.
- TOMIČIĆ 1989 Ž. Tomičić, Arheološka svjedočanstva o ranobizantskom vojnom graditeljstvu na sjevernojadranskim otocima, Prilozi, 5-6 (1988-1989), 29-53 (Zagreb).

TOMIČIĆ 1990

Ž. Tomičić, Materijalni tragovi ranobizantskog vojnog graditeljstva u Velebitskom podgorju, VAMZ, ser. 3, sv. 23, 139-163.

*Zusammenfassung*SVETOJANJ - EINE SPÄTANTIKE BEFESTIGUNG BEI STARA NOVALJA
AUF DER INSEL PAG

In diesem Beitrag erörtert der Autor die auf der Halbinsel Svetojanj im Norden der Insel Pag entdeckte Befestigung. Die Analyse der entdeckten Architektur ordnet die festgestellte Agglomeration dem militärischen Befestigungssystem an, das Mitte des 6. Jhs. entstand. Die Befestigung Svetojanj (Sutojanj) gliedert sich in das Netz von Militärstützpunkten des Römischen Ostreiches ein, das an der ostadriatischen Küste und im dazugehörigen Archipel als solches von den Archäologen im Laufe der letzten zwei Jahrzehnte erkannt wurde. Nach einer unmittelbaren Autopsie der Fundstelle, aus der sich der Umriss des Wallwerkes, der Grundriss der Zisterne, ein Turm und ein kleinerer Sakralbau am Gipfel des konischen Felsenhügels ergaben, versucht der Autor den zeitlichen Rahmen in dem diese Denkmalanlage existierte, festzustellen. Im Hagnonym Svetojanj oder Sutojanj wird das Vorhandensein einer kleinen Kirche erahnt, die der heiligen Agnes gewidmet war. Diese Benennung überzeugte den Autor vom Vorhandensein früher romanisch-slavischer Berührungen, wodurch die Benutzung der spätantiken Befestigung spätestens Anfang des 7. Jhs. wahrscheinlich aufhörte. Die befestigte Anlage in Svetojanj stellte einen wichtigen Seewegschutzpunkt im Velebitkanal dar. Mit nächstliegenden Befestigungen im Untergebirge von Velebit und auf der Insel Pag bzw. Rab bildete sie ein Segment des Limes an der See. Dieser befestigte Gürtel schützte spätantike Agglomerationen auf der Insel Pag, insbesondere in der Zeit als die Gefahr von Slawen und Awaren sich verstärkte.

Übersetzung: *Branka Ohnjec*